

ЗАПОСЛЕНОСТ РУРАЛНОГ СТАНОВНИШТВА СРБИЈЕ¹

Драгица Божић²

Апстракт: Основна обележја тржишта радне снаге у руралним подручјима Србије су ниска запосленост, неповољна структура запослености и висока незапосленост.

Структура запослености руралног становништва указује на низак степен диверзификације руралне економије, будући да се 44,5% запослених бави пољопривредом. Посматрано по појединим делатностима запослено рурално становништво значајније је ангажовано и у прерађивачкој индустрији (14,8%), трговини на велико и мало (10,5%) и грађевинарству (4,4%). Високо учешће запосленог руралног становништва у пољопривреди праћено је њеним знатно нижим уделом у укупним приходима домаћинства (6,8%), што указује да је остварена продуктивност у пољопривреди ниска.

Запослена рурална популација у Србији одликује се и неповољном старосном и образовном структуром, која је, добрим делом, условљена демографском и образовном структуром чланова пољопривредних газдинстава који чине доминантан део запослене руралне радне снаге. Једно од обележја запослене руралне популације јесте и виши степен неформалне запослености, посебно код женског дела ове популације.

Кључне речи: запосленост, рурално становништво, диверзификација активности, старосна структура, образовна структура.

Увод

Пораст запослености и експанзија производних капацитета стварају услове за пораст продуктивности рада и ефикасности средстава, што осигурава високе стопе раста материјалне производње. Смисао укупног

---

¹ Рад представља део истраживања на пројекту „Рурално тржиште рада и рурална економија Србије-диверзификација дохотка и смањење сиромаштва“, бр. ОН179028, који у периоду 2011-2014. године финансира МНТР Владе Републик Србије

² Др Драгица Божић, ванред. проф., Универзитет у Београду, Пољопривредни факултет. е-mail: bozdrag@agrif.bg.ac.rs

привредног развоја огледа се у ангажовању свих производних потенцијала, укључујући и радну снагу. Пораст запослености представља значајан економски, али и друштвени задатак у свакој земљи.

Висока релевантност пољопривреде у националној економији појединих земаља показатељ је ниске развијености других сектора. Ово је, првенствено, својствено руралним подручјима, чија је привредна структура високо зависна од примарног сектора. Отуда се у условима када се ова подручја сусрећу са израженом девастацијом и старењем популације, као и деградацијом природних потенцијала и укупног окружења, кроз концепт одрживог пољопривредног и руралног развоја, дефинише политика која треба да осигура координацију развоја пољопривреде и других делатности у руралним подручјима у складу са принципима одрживог развоја. Основни елементи овог концепта односе се на обезбеђење прехранбене сигурности, пораст руралне запослености и дохотка у циљу елиминисања сиромаштва у руралним подручјима, као и очување природних ресурса и заштиту животне средине.

Као и у већини земаља у транзицији, у Србији се привредни развој земље деценијама заснивао на исцрпљивању пољопривреде и руралних подручја, што је створило низ проблема везаних за очување ресурса и равноправно укључивање ових подручја у привредни развој. Стога дефинисање адекватних мера усмерених на заустављање негативних економских и демографских трендова у руралним подручјима има изузетан значај.

Основни проблеми на тржишту рада у руралним подручјима Србије су ниска запосленост, неповољна структура запослености (са доминантним учешћем пољопривреде) и висока незапосленост. Циљеви повећања запослености и смањивања социјалних неједнакости се међусобно подржавају и треба да представљају циљ сваке стратегије привредног развоја. Отуда нова стратегија земаља ЕУ «Европа 2020», усвојена јуна 2010. године, (која је заменила Лисабонску агенду) дефинише кључне циљеве у домену тржишта рада, односно образовања, унапређивања људског капитала и смањивању сиромаштва. Акцент је на повећању стопе запослености становништва, уз осигурање пораста учешћа жена и старијих радника, смањивање стопе раног напуштања школовања, уз истовремено повећање заступљености високообразованог становништва и смањивање броја сиромашних. У складу са наведеним, све релевантне политике у Србији треба усмерити на превазилажење неповољних тенденција на тржишту рада, а пре свега повећања стопе запослености и борбе против сиромаштва.

Предмет овог рада је запосленост руралног становништва у Србији.

У првом делу рада анализирани су основне карактеристике руралног тржишта рада, односно запосленост укупног континента руралне радне снаге, његова старосна и образовна структура, као и структура према делатностима.

С обзиром на висок значај који пољопривреда има у привредној структури руралних подручја Србије у другом делу рада истраживана су обележја оног дела руралне популације запосленог у пољопривреди, односно на породичним газдинствима. Приказане су промене у социо-економској структури пољопривредних газдинстава и њиховом броју. Посебно су анализирани промене у укупном броју чланова домаћинстава и њиховом активном делу, који чине индивидуални пољопривредници, као и њихова структура према полу, старости и образовању.

У циљу потпунијег сагледавања карактеристика руралног тржишта рада истраживане су и карактеристике незапослене руралне популације које најпотпуније указују које се категорије становника сусрећу са проблемом искључености са тржишта рада, било услед немогућности да се запосле у пољопривреди (на породичним газдинствима) или пак пронађу посао у непољопривредним делатностима руралне економије.

За потребе истраживања у овом раду коришћени су подаци о тржишту руралне радне снаге у Србији, који су релативно скромни и појављују се у неколико статистичких публикација. При томе методе прикупљања података у овим публикацијама се значајно разликују. Важни подаци о домаћинствима, пољопривредним газдинствима, и њиховим члановима, као дела руралне популације Србије, значајни за сагледавање економске структуре становништва и пољопривредних газдинстава у Србији, коришћени су из Пописа становништва. Ови подаци садрже велики број демографских параметара о руралном становништву, укључујући и податке о радно активној руралној популацији, али са временском дистанцом од десет година.

За потпуније изучавање запослене руралне популације коришћене су и друге публикације Републичког завода за статистику: Анкете о радној снази, Анкете о потрошњи домаћинстава, као и Статистички годишњаци. Значајне податке за сагледавање карактеристика (руралне) радне снаге и кретања на тржишту рада у Србији осугурава Анкета о радној снази. У овој анкети примењена је методологија усклађена са препорукама и дефиницијама Међународне организације рада (International Labour Organization – ILO) и захтевима Eurostata (European Statistical Office). Тиме је обезбеђен најважнији извор за међународно поређење података који се односе на тржиште рада. Подаци о запошљавању и незапосленим лицима коришћени су и из евиденције Националне службе за запошљавање.

Посебно значајан извор представљала су стратешка документа, студије и анализе сачињене за поспешивање привредног развоја, развоја руралних подручја, пољопривреде, запослености и смањење сиромаштва у Републици Србији.

1. Запосленост руралног становништва

Основно обележје тржишта радне снаге у Србији је висока незапосленост. То потврђују званичне стопе незапослености преузете од Националне службе за запошљавање и међународно упоредиве Анкете о радној снази (Табела 1). Економска криза је поништила извесне знаке опоравка на тржишту радне снаге који је наступио у 2008. години, када је стопа незапослености износила 13,6%. Након тога уследио је пораст незапослености у Србији, те је стопа незапослености у 2010. години износила близу 20%.

Табела 1. Стопе незапослености у Србији према АРС* И НСЗ**
Table 1. Rate of unemployment in Serbia according LFS - Labor Force Survey and NES - National Employment Service

Извор Података Source of Data	2000.	2002.	2004.	2006.	2008.	2009.	2010.
Анкета о радној снази	12,1	13,3	18,5	20,9	13,6	16,1	19,2
Национална служба запошљавања							
- без осигураних пољопривредника	25,6	29,0	29,1	31,1	26,2	28,3	29,3
- са осигураним пољопривредницима				27,8	24,6	26,0	26,9

* АРС – Анкета о радној снази. 2004. године је промењена је методологија израчунавања стопе незапослености (по важећој методологији, то је однос броја незапослених лица и активног становништва (збира укупног броја запослених, осигураних пољопривредника и незапослених лица), а по старој – однос лица која траже запослење и активног становништва.

** НСЗ – Национална служба запошљавања – стопа незапослености је израчуната као однос незапослених и збира запослених и незапослених лица.

Извор: Анкета о радној снази 2010; Статистички годишњак Србије 2011, РЗС, Београд, 2011.

Тржиште радне снаге у руралним подручјима Србије, такође, карактерише висока стопа незапослености (19,7%), али нешто нижа у односу на незапосленост укупне и урбане популације (табела 2). Високе стопе незапослености указују на изостајање прилика за запошљавање. Укупна стопа запослености радно активног становништва (старијег од 15 година) у руралним подручјима је априла 2011. године износила 38,6%.

Табела 2. Стопе активности, запослености и незапослености укупног, урбаног и руралног становништва старијег од 15 година у Србији у 2011. години (април)

Table 2. Rate of activities, employment and unemployment of the total urban and rural population over 15 yrs in Serbia (April, 2011)

	Становништво старије од 15 година Population over 15 yrs		
	Стопе активности Rate of activities	Стопе запослености Rate of employment	Стопе незапослености Rate of unemployment
Укупно	46,5	36,2	22,2
Урбано	45,4	34,5	24,1
Рурално	48,1	38,6	19,7

Стопа активности –представља проценат активног становништва у укупно активном становништву старом 15 и више година.

Стопа запослености-представља проценат запослених у укупно активном становништву старом 15 и више година.

Стопа незапослености-представља проценат незапослених у укупном броју активних становника.

Извор: Саопштење: Анкета о радној снази за април 2011. год (претходни резултати), РЗС Србије, Београд.

Запажа се да је стопа запослености активног руралног становништва виша у односу на исту за урбана подручја и стопу запослености укупног активног становништва у Србији. Ово се може, делом, објаснити тенденцијом присутном у свим транзиционим земљама која се огледа у остајању без запослења великог броја радника у индустрији или другим непољопривредним делатностима, у процесу приватизације. Број

новоотворених радних места у приватизованим субјектима привређивања, по правилу је био мањи од броја угашених.

У руралним подручјима Србије сконцентрисано је око 42% укупне радне снаге (становништво старо 15 и више година), односно око 41% становништва радног узраста (15 – 64 година) у Србији. Запослено рурално становништво чини око 45% укупног броја запослених у Србији (табела 3).

Табела 3. Структура укупног и запосленог руралног становништва Србије у 2010. години

Table 3. Structure of the total and employed rural population of Serbia in 2010

	Становништво-Укупно Population, total	Становниш. старо 15 и више година Population 15 yrs of age and older	Становниш. радног узраста (15-64 година) Working population (15-64 yrs)	Активно становништво Active population	Запослено становништво Employed population				
					Укупно Total	Мушко Male		Женско Female	
						Број No.	%	Број No.	%
Србија-укупно	7.468.619	6.317.887	4.818.981	2.964.966	2.396.244	1.372.761	57,3	1.023.482	42,7
Рурална подручја	3.171.210	2.663.692	1.961.575	1.296.415	1.084.223	660.387	60,9	423.836	39,1
Учешће руралног у укупном (%)	42,5	42,2	40,7	43,7	45,2	48,1	-	41,4	-

Извор: Обрачун аутора на основу података Анкете о радној снази за 2010. годину, РЗС Србије, Београд, 2011.

У структури запосленог становништва у руралним подручјима жене су значајно мање заступљене (39,1%) у односу на мушкарце (60,9%).

Високо учешће руралног у структури укупно запосленог становништва, као и његов значај за укупан развој руралних подручја у Србији резултирали су укључивањем ове проблематике у бројна стратешка документа и развојне програме у Србији. Готово у свима се истиче неопходност диверзификације делатности руралне економије у којој је заступљеност пољопривреде још увек висока.

2. Структура запосленог руралног становништва по делатностима – диверзификација активности

Учешће пољопривреде у укупној запослености у Србији премашује 22%. Пољопривреда има још већи значај у структури запосленог руралног становништва, са уделом од 44,5% (табела 4). Споро реформисање привредне структуре и последично недовољна тражња за радном снагом, односно мала могућност запошљавања у непољопривредним делатностима разлог су овако високе стопе запослености руралног становништва у пољопривреди Србије.

Табела 4. Запослено (укупно и рурално) становништво Србије по делатностима у 2010. години

Table 4. Employed (total and rural) population of Serbia according to activities in 2010

	Укупно запослено Employed total		Запослено рурално Employed rural		% учешћа запосленог руралног у укупно запосленом Share of employed rural in the total employed (%)
	Број No.	%	Број No.	%	
У к у п н о	2.396.244	100	1.084.223	100	45,2
Пољопривреда, шумарство и рибарство	532.969	22,2	482.915	44,5	90,6
Вађење руда и камена	23.316	1,0	13.081	1,2	56,1
Прерађивачка индустрија	401.711	16,8	160.557	14,8	40,0
Снабдевање ел. енергијом и гасом	36.293	1,5	11.198	1,0	30,9
Снабдевање водом, управљање отпадом	41.097	1,7	15.685	1,4	38,2
Грађевинарство	120.689	5,0	48.074	4,4	39,8
Трговина на велико и мало, поправка моторних возила	326.283	13,6	113.446	10,5	34,8
Саобраћај и складиштење	125.563	5,2	44.286	4,1	35,3
Услуге смештаја и исхране	71.610	3,0	21.020	1,9	29,4
Информисање и комуникације	47.682	2,0	7.873	0,7	16,5
Финансијске делатности, осигурање	44.852	1,9	7.320	0,7	16,3
Пословање некретнинама	3.268	0,1	478	0,0	14,6
Стручне, научне и техничке делатности	57.053	2,4	5.707	0,5	10,0
Административне и помоћне услужне делатности	37.694	1,6	10.236	0,9	27,2
Државна управа, одбрана и обавез	120.459	5,0	35.185	3,2	29,2

Др Драгица Божић

социјално осигурање					
Образовање	159.381	6,7	39.798	3,7	25,0
Здравствена и социјална заштита	157.137	6,6	47.092	4,3	30,0
Уметност, забава и рекреација	36.964	1,5	6.629	0,6	17,9
Остале услужне делатности	47.627	2,0	12.580	1,2	26,4
Домаћинства која производе робу и услуге за сопствене потребе	3770	0,2	1.063	0,1	28,2
Екстериторијалне организације и тела	825	0,0	-	-	-

Извор: Обрачун аутора на основу података Анкете о радној снази за 2010. годину, РЗС Србије, Београд.

Запослено рурално становништво ангажовано је, у значајнијој мери и у прерађивачкој индустрији (14,8%), трговини на велико и мало (10,5%), грађевинарству (4,4%), здравственој и социјалној заштити (4,3%) и саобраћају и складиштењу (4,1%). Оваква структура запослености по делатностима опредељена је полном и образовном структуром запослене руралне популације. Будући да већина наведених делатности захтевају, по правилу, мушку радну снагу и радну снагу са релативно нижим квалификацијама, рурална радна снага се у њима лакше запошљава него у другим делатностима. Делатности код којих је учешће запослене руралне популације око 3% су државна управа, одбрана и обавезно социјално осигурање, као и образовање. Мали број радних места у овим делатностима условљен је неразвијеношћу институција наведених делатности у руралним подручјима. Запосленост у делатностима које пружају услуге смештаја и исхране (условно у туризму) је веома ниска, свега 1,9% запослене руралне популације, иако се оне истичу као развојна шанса у руралним подручјима Србије.

Високо учешће запосленог руралног становништва у пољопривреди праћено је њеним знатно нижим уделом у укупним приходима домаћинстава (6,8%), што потврђује да је остварена продуктивност у пољопривреди ниска. Најзначајније учешће у укупним приходима руралне популације имају зараде, односно приходи из редовног радног односа, а потом пензије, у свим подручјима Србије (табела 5).

Табела 5. Структура прихода домаћинстава руралних подручја у Србији

Table 5. Income structure of rural households in Serbia

Извор прихода домаћинстава Household income source	Србија Serbia	Централна Србија Central Serbia	Центр Србија без Београда Central Serbia, Belgrade excluded	Војводина Vojvodina	Београд Belgrade
Укупно	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Приходи из редовног радног односа	36,2	35,1	32,4	38,7	48,5
Приходи ван редовног радног односа (прековремени рад...)	3,7	3,2	2,9	5,1	5,0
Пензије	26,6	27,2	27,3	25,0	26,2
Остала примања од социјалног осигурања	1,8	1,5	1,6	2,5	1,0
Приходи од пољопривреде, лова и риболова	6,8	5,2	6,0	11,0	1,4
Примања из иностранства	2,0	2,2	2,5	1,8	0,5
Приходи од имовине	0,3	0,2	0,2	0,8	0,1
Поклони и добици	1,2	1,3	0,7	0,9	4,1
Потрошачки и инвестициони кредити	1,2	1,0	0,9	1,6	1,8
Остала примања (штедња, закуп, камата...)	7,5	9,4	10,1	2,6	6,1
Приходи домаћинстава у натури	12,7	13,7	15,4	10,0	5,3

Извор: Обрачун аутора на основу података Анкете о потрошњи домаћинстава за 2009. годину, РЗС Србије, Београд.

3. Старосна и образовна структура запосленог руралног становништва

Радна снага у руралним подручјима Србије има неповољнију старосну и образовну структуру у односу на укупно запослено становништво. То потврђује високо учешће лица старијих од 55 година, близу 30%, и мало

учешће лица испод 25 година старости, свега 6,3 % (табела 6). Старосна структура запосленог женског становништва у руралним подручјима је неповољнија у односу на структуру мушког дела овог континента радне снаге, будући да је учешће жена мање код млађих, а веће код лица старијих узраста.

Табела 6. Старосна структура запосленог (укупног и руралног) становништва Србије у 2010. години
Table 6. Age structure of the employed (total and rural) population of Serbia in 2010

Године	Укупно запослено становништво Total employed population		Запослено рурално становништво Employed rural population	
	Број No.	%	Број No.	%
Укупно	2.396.244	100	1.084.223	100
15-19	18.480	0,8	12.853	1,2
20-24	111.915	4,7	55.629	5,1
25-29	194.887	8,1	86.530	8,0
30-34	264.818	11,1	98.863	9,1
35-39	298.301	12,4	120.673	11,1
40-44	312.649	13,0	129.094	11,9
45-49	347.494	14,5	149.111	13,8
50-54	329.763	13,8	131.565	12,1
55-59	275.332	11,5	119.011	11,0
60-64	119.835	5,0	73.632	6,8
65-69	54.016	2,3	45.596	4,2
70-74	34.448	1,4	30.962	2,9
75 и више	34.307	1,4	30.704	2,8

Извор: Обрачун аутора на основу података Анкете о радној снази за 2010. годину, РЗС Србије, Београд, 2011.

Оваква старосна структура проистиче, добрим делом, из неповољне демографске структуре чланова пољопривредних газдинстава који имају високо учешће у структури запослене руралне радне снаге (табела 7). Готово половину чланова пољопривредних газдинстава (44%) чине лица старија од 50 година, при чему она са више од 65 година чине готово 23%.

Табела 7. Чланови газдинства према старости и изворима прихода у Србији по попису 2002. године
Table 7. Farm members according to age and income source in Serbia, 2002 census

Газдинства према изворима прихода Farms according to income source	2002			
	15-27	28-49	50-64	65 и више 65 and over
Укупно	15,2	27,0	21,1	22,9
Пољопривредна	14,4	26,1	22,5	21,7
Мешовита	16,3	29,4	19,5	19,4
Непољопривредна	15,1	26,6	21,6	24,1
Без прихода	13,1	17,6	13,6	40,9

Напомена: Разлику до 100% укупног броја чланова газдинстава чине чланови чија је старост непозната.

Извор: Обрачун аутора на основу података Попис становништва, домаћинства, станова и пољопривредних газдинстава 2002. године, РЗС Србије, Београд.

На неповољну образовну структуру запослене руралне популације указују подаци да четвртина запослене руралне радне снаге (старијег од 15 година) има завршену само основну школу, док је 20% без формалног образовања, односно са непотпуном основном школом или неписмено (табела 8). Близу 50% запослених су лица са средњошколским образовањем, при чему се у Србији у ову категорију убрајају и лица са завршеним трогодишњим, занатским школама чија су знања и вештине непримерене захтевима савремене технологије. Образовна структура женског запосленог становништва руралних подручја неповољнија је у односу на запослене мушкарце, јер је око 25% запослених жена без образовања или са непотпуном основном школом, а код мушкараца је то 16% запослених. Медјутим, евидентнији је нешто већи удео запослених жена са вишим и високим образовањем (7,2%) у односу на запослено мушко становништво руралних подручја (5,6%), *Божич Д., Мунћан П., Богданов Н., 2007.*

Табела 8. Образовна структура запосленог руралног становништва Србије (%)

Table 8. Education structure of the employed rural population of Serbia (%)

	Укупно Total	Мушко Male	Женско Female
Укупно Total	100	100	100
Без школе	3,2	1,7	5,7
Непотпуна основна школа	16,3	14,3	19,6
Основна школа	25,6	26,2	24,7
Средња школа	48,7	52,2	42,8
Виша школа	3,3	3,2	3,6
Факултет	2,9	2,4	3,6

Извор: Обрачун аутора на основу података Анкете о радној снази за 2004. годину, РЗС Србије, Београд.

Неповољна образова структура запослене радне снаге руралних подручја, у значајној мери је условљена високом заступљеношћу запослених у пољопривреди које одликује низак степен образовања. То се, првенствено, односи на чланове чисто пољопривредних газдинстава, код којих је присутно рано прекидање школовања деце, те је у 2002. години више од половине њих имало непотпуно основно образовање (табела 9).

Табела 9. Чланови газдинства, стари 15 и више година, према образовању и изворима прихода у Србији по попису 2002. године
Table 9. Household members, 15 yrs and over, according to education and income structure in Serbia, 2002 census

Газдинства према изворима прихода Farms according to income source	2002.				
	Непотпуно основно Elementary incomplete	Основно Elementary	Средње Vocational	Више Advanced	Високо University degree
Укупно	37,4	26,9	29,3	2,4	2,3
Пољопривредна	50,6	32,5	15,1	0,4	0,2
Мешовита	31,8	24,0	35,5	3,5	3,4
Непољопривредна	40,4	31,2	24,5	1,2	0,9
Без прихода	60,0	19,9	17,5	0,9	0,5

Напомена: Разлику до 100 % укупног броја чланова старих 15 и више година чине лица чији су подаци о школској спреми непознати.

Извор: Обрачун аутора на основу података Попис становништва, домаћинстава, станова и пољопривредних газдинстава 2002. године, РЗС Србије, Београд.

За сагледавање стварних могућности повећања запослености руралне радне снаге формалне квалификације и степен стручности нису довољни индикатори. Постоји значајна неусклађености понуде радне снаге са захтевима на тржишту рада, које, добрим делом, произилазе из неусклађености образовног система са променама у привредној структури и привредном развоју земље и руралних подручја.

Једно од обележја запослене руралне популације јесте и виши степен **неформалне запослености**³ («рад на црно») у односу на урбана подручја и просек (табела 10). Формална незапосленост је много присутнија код женског дела руралне популације. Структура неформалне запослености руралног становништва према секторима делатности указује да је најприсутнија у области пољопривреде (неплаћени помажући чланови), грађевинарства и сектора услуга смештаја и исхране. Рад у сивој економији повезује се са нижим зарадама, ниском продуктивношћу и лошим радним условима. Остајање без посла међу неформално запосленима је много чешће него код формално запослених лица (посебно у условима економске рецесије).

Табела 10. Стопе неформалне запослености у Србији у 2010. години
Table 10. Rates of informal employment in Serbia in 2010

	Укупно Total	Урбано Urban	Рурално Rural
Укупно	19,6	6,4	35,7
Мушкарци	18,9	7,6	31,2
Жене	20,6	5,0	42,7

Извор: Обрачун аутора на основу података Анкете о радној снази за 2010. годину, РЗС Србије, Београд.

4. Структура газдинстава и радне снаге у пољопривреди Србије

С обзиром на висок значај који пољопривреда има у привредном развоју и запослености руралних подручја, важно је сагледати обележја овог најбројнијег сегмента руралне популације. Укупан контингент радне снаге у пољопривреди (активно пољопривредно становништво) у 2002. години је износио 529.236 лица, односно смањен је у периоду између два последња Пописа за 41,5% (табела 11). Учешће пољопривредног у укупном

³ Неформална запосленост представља проценат лица која раде «на црно» у укупном броју запослених. Обухвата запослене у нерегистрованим фирмама; запослене у регистрованим фирмама, али без формалног уговора о раду и без социјалног и пензионог осигурања; као и неплаћене помажуће чланова домаћинства.

становништву смањено је на 10,9%, а учешће активног пољопривредног у укупно активном становништву опало је са 24,9 на 15,6 %.

Табела 11. Социо-економска структура становништва Србије у 1991. и 2002. години

Table 11. Social and economic structure of the Serbian population in 1991 and 2002

Година Year	Укупно становништво Total population	Пољопривредно становништво Agricultural population		Активно становништво Active population		Учешће активног пољопривредног становништва у (%) Share of the active agricultural population (%)	
		Број No.	(%)	Укупно Total	Пољопривредно Agricultural	укупно пољопривредном Total agricultural	укупно активно м Total active
1991.	7.548.978	1.305.426	17,2	3.622.897	904.127	69,2	24,9
2002.	7.498.001	817.052	10,9	3.398.227	529.236	64,8	15,6
Индекс (1991=100)	99,3	62,6	-	93,7	58,5	-	-

Извор: Обрачун аутора на основу податка Попис становништва, домаћинства, станова и пољопривредних газдинстава 1991. 2002. године, СЗС СРЈ и РЗС Србије, Београд.

Структура активног пољопривредног становништва, односно радне снаге, према занимању указује да њен највећи део чине пољопривредни произвођачи за сопствене потребе (75,1%), потом радници у пољопривреди-произвођачи за тржиште (20,3%), док физички радници у пољопривреди чине 4,6 % (табела 12). Запажа се да жене имају највећи удео (46,9%) у групи коју чине пољопривредни произвођачи за сопствене потребе, а веома мало учешће у радној снази која производи за тржиште. Код физичких радника у пољопривреди доминантно је учешће особа мушког пола (72,2 %), што је и разумљиво будући да ова лица обављају теже физичке послове (Божић Д., Мунђан П., Богданов Н, 2007 а).

Табела 12. Активно пољопривредно становништво према занимању и полу у Србији у 2002

Table 12. Active agricultural population according to vocation and sex in Serbia, 2002

Пол Sex	Број и структура No. and Structure	Радници у пољопривреди-производјачи за тржиште Workers in agriculture – producers for the market	Пољопривредни производјачи за сопствене потребе Agricultural producers for own needs	Физички радници у пољопривреди Physical workers in agriculture
Мушки	Број	79.377	208.475	17.738
	(%)	73,9	53,1	72,2
Женски	Број	28.030	188.803	6.813
	(%)	26,1	46,9	27,8
Укупно	Број	107.407	397.278	24.551
	(%)	100	100	100

Извор: Обрачун аутора на основу податка Попис становништва, домаћинства, станова и пољопривредних газдинстава 2002. године, РЗС Србије, Београд.

Основни носиоци организовања пољопривредне производње у Србији су породична газдинства. Од укупног броја домаћинства у Србији (2,5 милиона), газдинство, има 778.891. У руралним подручјима је сконцентрисано близу 1,4 милиона домаћинства, што чини око 54% укупног броја домаћинства у Србији. Од укупног броја домаћинства у руралним подручјима пољопривредно газдинство има око 583 хиљада (43%). Око 75% укупног броја газдинстава у Србији налази се у руралним подручјима (табела 13).

Највећи део (59,6%) газдинстава у руралним подручјима Србије чине непољопривредна газдинства. Ова газдинства своју егзистенцију, првенствено, базирају на непољопривредном приходу. У условима смањене могућности запошљавања руралног становништва њихов опстанак се везује за развој руралне економије, пре свега непољопривредних делатности.

Табела 13. Социо-економска структура газдинстава у Србији-укупно и у руралним подручјима у 2002. години
Table 13. Social and economic structure of farms in Serbia – total and in rural regions, 2002

	Газдинства Farms								
	Укупно Total	Пољопривредна Agricultural		Мешовита Mixed		Непољопривредна Non-agricultural		Без прихода Without income	
		број	%	број	%	број	%	број	%
Србија-укупно	778.891	138.738	17,8	127.990	16,4	484.961	62,3	27.202	3,5
Рурална подручја	582.778	113.664	19,5	100.253	17,2	347.359	59,6	21.502	3,7
% рурална подручја	74,8	81,9	-	78,3	-	71,6	-	79,0	-

Извор: Обрачун аутора на основу податка Попис становништва, домаћинстава, станова и пољопривредних газдинстава 2002. године, РЗС Србије, Београд.

Основну радну снагу у пољопривреди Србије чине индивидуални, односно активни пољопривредници на газдинствима. Битно обележје породичних газдинстава у Србији је осиромашење радно способним члановима (табела 14). Број индивидуалних пољопривредника, који представљају најзначајнији контингент радне снаге у пољопривреди је готово преполовљен између два пописа, односно смањен за 44,3%.

Табела 14. Чланови газдинства према активности* у Србији у 1991. и 2002. години

Table 14. Household members according to activities in Serbia in 1991. and 2002.

Година Year	Чланови – укупно Total household members	Индивидуални пољопривредници Individual farmers		Активни ван свог газдинства Active off-farm		Са личним приходима Members with personal income		Изддржавани Supported	
		Број	%	Број	%	Број	%	Број	%
1991	3557867	816200	22.9	799926	22.5	354484	10.0	1289369	36.2
2002	2536378	454732	17.9	705070	27.8	526232	20.7	845238	33.3
Индекс 1991=100	71.3	55.7	-	88.1	-	148.5	-	65.6	-

Напомена: Разлику до 100% укупног броја чланова чини учешће чланова газдинства у иностранству до годину дана

Извор: Обрачун аутора на основу податка Попис становништва, домаћинстава, станова и пољопривредних газдинстава 1991. 2002. године, СЗС СРЈ и РЗС Србије, Београд.

Радна снага на газдинствима се одликује неповољном старосном структуром. Висок проценат (око 20) најстарије категорије индивидуалних пољопривредника старијих од 65 година присутан је код свих газдинстава, различите величине поседа (табела 15).

Табела 15. Индивидуални пољопривредници према старости у Србији у 2002. години
Table 15. Individual farmers according to age in Serbia, 2002

Газдинства према укупно коришћеној површини земљишта Households according to farm size	Старосни интервали Age			
	15-24 год.	25-49 год.	50-64 год.	65 год. и више
Укупно	5,4	37,7	33,4	23,1
Без земљишта	8,2	50,7	24,4	15,4
До 1,00 ха	6,9	46,5	30,7	15,3
1,01-3,00 ха	5,5	37,9	33,2	22,9
3,01-5,00 ха	5,1	35,7	33,9	24,8
5,01-8,00 ха	5,1	36,4	33,9	24,2
8,01-10,00 ха	5,2	37,4	34,0	23,0
Преко 10,00 ха	5,8	38,2	33,0	22,6

Напомена: Разлику до 100% укупног броја индивидуалних пољопривредника чине лица чија је старост непозната.

Извор: Обрачун аутора на основу податка Документациони материјал РЗС Србије.

Старење радне снаге у пољопривреди Србије праћено је недовољним коришћењем расположивих капацитета газдинстава што има негативне ефекте на развој пољопривредне производње и руралних подручја. Старачка газдинства се постепено гасе и тако празни рурално подручје у Србији. Додатни проблем чини и погоршање економског положаја пољопривредника, условљен, између осталог, нарушавањем екстерних паритета цена пољопривредних производа и репроматеријала, односно цена пољопривредних инпута (табела 16).

Табела 16. Паритети цена пшенице и неких пољопривредних инпута
(репроматеријала)

Table 16. Price parities of wheat and some agricultural inputs

	Година Year				
	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.
Пшеница	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Семе пшенице	2,20	2,21	2,20	2,13	2,89
Минерал. ђубр. 15:15:15	1,72	1,89	1,81	2,10	4,67
УРЕА	1,81	2,21	2,00	2,00	3,56
КАН	1,19	1,56	1,38	1,17	2,50
Дизел гориви	6,56	7,16	6,05	6,00	8,89

Извор: Модификација аутора на основу *Мунћан П., Божић Д., Богданов Н. (2010)*.

5. Структура незапосленог становништва у руралним подручјима Србије

Основни проблеми на тржишту рада могу се сагледати и анализом основних одлика незапосленог руралног становништва. Ова анализа указује које су то категорије руралне популације које се у навећем степену сусрећу са проблемом искључености са тржишта рада, услед немогућности проналажења запослења у пољопривреди, као најзаступљенијој делатности у руралној економији, или пак у неком од непољопривредних сектора. Уочава се да млађе старосне категорије, узраста 15-34 година старости чине више од половине незапосленог руралног становништва (табела 17). Структура незапосленог руралног становништва према претходном статусу указује да је више од половине (59,5%) већ имало запослење. Разлози губитка ранијег посла су најчешће отказ, ликвидација предузећа (61,3%), а потом привремени или сезонски карактер посла (12,7%).

Табела 17. Старосна структура незапосленог (укупног и руралног)
становништва Србије у 2010. години

Table 17. Age structure of the unemployed (total and rural)
population of Serbia in 2010

	Укупно незапослено становништво Total unemployed population		Незапослено рурално становништво Unemployed rural population	
	Број No.	%	Број No.	%
Укупно	568.723	100,0	212.192	100,0
15-19	19.958	3,5	11.127	5,2

Запосленост руралног становништва Србије

20-24	91.957	16,2	36.774	17,3
25-29	94.308	16,6	32.175	15,2
30-34	76.296	13,4	26.982	12,7
35-39	61.676	10,8	23.159	10,9
40-44	53.246	9,4	22.508	10,6
45-49	62.549	11,0	21.662	10,2
50-54	54.432	9,6	19.002	9,0
55-59	42.533	7,5	13.824	6,5
60-64	10.929	1,9	4.327	2,0
65 и више	840	0,1	652	0,3

Извор: Обрачун аутора на основу података Анкете о радној снази за 2010. годину, РЗС Србије, Београд.

Највеће учешће у структури незапослених лица у Србији, а то се односи и на рурална подручја имају особе са завршеном средњом школом. Трећину незапослених становника руралних подручја чине лица без квалификација, односно са завршеном основном школом (21%), као и особе без формалног образовања. (табела 18).

Табела 18. Образовна структура незапосленог становништва Србије у 2010. години (%)

Table 18. Education structure of the unemployed population of Serbia in 2010 (%)

	Незапослено становништво Unemployed population		
	Укупно Total	Урбано Urban	Рурално Rural
Укупно	100,0	100,0	100,0
Без школе	0,2	0,2	0,2
Непотпуна основна школа	1,5	0,9	2,5
Основна школа	16,1	13,1	21,0
Средња школа	69,1	70,0	67,6
Виша школа	5,2	5,9	4,1
Факултет, академија или висока школа	7,9	9,9	4,5

Извор: Обрачун аутора на основу података Анкете о радној снази за 2010. годину, РЗС Србије, Београд.

Спроведена истраживања (*Цвејић и сарадници, 2010*) потврђују да старост и образовање, као и пол (више од половине незапослених су жене),

одређују могућности укључивања на тржиште рада. Дакле, млади, жене и становништво без квалификација се сусреће са високим ризицима од искључивања са тржишта рада у руралним подручјима. Основни фактори искључивања значајног дела руралног становништва са тржишта рада односе се првенствено на: недовољну диверзификацију руралне економије, односно недовољан развој непољопривредних делатности; удаљеност од градских центара, као и лошу инфраструктуру опремљеност.

Стање на тржишту рада и пољопривреда су уско повезани са ризицима сиромаштва. Најсиромашнија су подручја у којима постоји висока запосленост становништва у пољопривреди. Такође, сиромаштво је значајно присутније у домаћинствима која у већој мери зависе од прихода из пољопривреде него у домаћинствима чији су чланови запослени у непољопривредним делатностима.

Погоршање основних показатеља тржишта рада у Србији као последица негативних привредних трендова, транзиционог реструктурирања и светске економске кризе, могу условити пораст броја сиромашних, посебно најосетљивијих категорија становништва (млади, лица са нижим степеном образовања...). Сиромаштво је највише распрострањено у руралним подручјима иако је у годинама које су претходиле кризи (2006-2008) знатно брже опадало у руралним у односу на урбана подручја. Међутим у 2009. години целокупан раст сиромаштва догодио се у руралним домаћинствима (*Први национални извештај о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва у Републици Србији за период 2008-2010. године, 2011*).

Уместо закључка

Основни правци развоја руралног тржишта рада у Србији свде се на неопходност редукције високог степена незапослености руралне популације и измену постојеће структуре запослености у којој је пољопривреда значајно заступљена. Оба правца развоја су директно повезана са унапређењем економске и комуналне инфраструктуре у руралним подручјима. Недостатак капитала за покретање нових производних програма и значајнију диверзификацију активности чини проблем запослености у овим подручјима још сложенијим. Диверсификација привредне структуре у руралним подручјима Србије подстиче се и државном подршком, односно средствим из аграрног буџета Србије. Ова, веома скромна, средства усмерена су за унапређење нових непољопривредних извора прихода: развој и промоцију сеоског туризма, подршку активностима усмереним на стварање производа са већом додатом вредношћу и др.

Предстојеће европске интеграције постављају пред нашу земљу задатак да усклади стратегију развоја и умањи разлике између основних индикатора тржишта рада Србије и ЕУ. Разлика између стопа запослености становништва радног узраса (15-64 година) у 2010. години је износила готово 20 процената, односно у ЕУ је достигла 66%, а у Србији 48%. Нова стратегија земаља ЕУ «Европа 2020», дефинише кључне циљеве у домену тржишта рада, односно образовања, унапређивања људског капитала и смањивању сиромаштва. Ови циљеви укључују повећање стопе запослености становништва узраста 20-64 година са садашњих 69% на 75% до 2020. године, уз осигурање пораста учешћа жена и старијих радника; подизање учешћа издатака за истраживање и развој у БДП са 1,9 на 3%; смањивање стопе раног напуштања школовања, уз истовремено повећање заступљености становништва са факултетским образовањем; као и смањивање броја људи који живе испод линије сиромаштва (за 25%, односно избављивање више од 20 милиона људи из сиромаштва). У складу са наведеним све релевантне политике у Србији треба усмерити на превазилажење неповољних тенденција на тржишту рада, а пре свега повећања стопе запослености, промовисање социјалног укључивања и борбе против сиромаштва.

Високо учешће руралног у структури укупно запосленог становништва, као и његов значај за укупан развој руралних подручја у Србији резултирала су укључивањем ове проблематике у бројна стратешка документа, развојне програме и студије у Србији. Успостављање ефикасног законодавства у области запошљавања, пољопривреде и руралног развоја, усклађеног са међународним стандардима и захтевима процеса европских интеграција, интезивирано је у неколико последњих година.

Национална стратегија запошљавања за период 2005 – 2010. усвојена је 2006. године, а усмерена на развој ефикасног тржишта рада. *Закон о раду* и *Закон о запошљавању и осигурању за случај незапослености* (усвојен 2009.) су основни закони који уређују рад, запошљавање и социјални дијалог.

Законом о пољопривреди и руралном развоју («Службени гласник РС», бр. 41/09)⁴ постављен је правни оквир за аграрну политику и политику руралног развоја у Србији. *Стратегијом пољопривреде Републике Србије*⁵, као и *Националним програмом за пољопривреду*⁶ и *Националним програмом*

⁴ Истовремено је усвојено још 14 закона из области пољопривреде.

⁵ «Службени гласник РС», бр. 78/05.

⁶ Национални програм за пољопривреду Републике Србије од 2010. до 2013. («Службени гласник РС», бр. 83/10).

за рурални развој⁷ спроводе се пољопривредна политика и политика руралног развоја Републике Србије. Законом о обављању саветодавних и стручних послова у области пољопривреде⁸ се од 2010. године регулише функционисање пољопривредне стручне саветодавне службе.

Стратегија развоја туризма Србије 2005-2015, је усвојена 2006. године, а посебно је значајна са аспекта диверзификације привредне структуре у руралним подручјима.

Са аспекта регионалног развоја (укључујући и развој руралних подручја) могу се навести и *Стратегија регионалног развоја Републике Србије* за период 2007-2012. година, *Стратегија развоја конкурентних и иновативних малих и средњих предузећа за период од 2008 до 2013. године*, *Национална стратегија одрживог развоја* и др.

Стратегија за смањење сиромаштва у Србији (2003), као комплексан план мера и активности усмерена је, да у складу са Миленијумским циљевима развоја УН, осигура стварање материјалних и других услова за смањење сиромаштва и постизање сигурне егзистенције за сваког становника. Полазећи од озбиљности руралног сиромаштва у стратегији су укључени посебни и стратешки циљеви усмерени ка његовом смањивању.

Успешност бројних стратегија и развојних програма у превазилажењу погоршаних услова на тржишта рада у Србији као последице негативних привредних трендова, транзиционог реструктурирања и светске економске кризе, који неминовно доводе до успоравања структурних промена у аграру и нарастању руралног сиромаштва подразумевају укључивање свих институција и партнера на националном, регионалном и локалном нивоу (Влада, Министарстава, Национална служба за запошљавање и друге владине агенције, невладине организације и др.).

Литература

1. Арандаренко М. (2006): Мапа тржишта рада Србије, Центар за високе економске студије ЦОБИСС.СР-ИД 130182412, Београд;
2. Bogdanov Natalija, Božić Dragica (2006): CEEC AGRI POLICY - Agro economic policy analysis of the new member states, the candidate states and the countries of the western Balkan, Rural employment in the context of rural development in Serbia. www.agripolicy.net

⁷ Национални програм руралног развоја Републике Србије 2011-2013. године ("Службени гласник РС", бр. 15/11)

⁸ «Службени гласник РС», бр. 30/10.

3. Богданов Наталија (2007): Мала рурална домаћинства у Србији и рурална непољопривредна економија, УНДП, Београд;
4. Божић Драгица, Богданов Наталија. (2005): Промене социо-демографске структуре чланова породичних газдинства Србије, поглавље у монографији ”Породична газдинства Србије у променама”, Пољопривредни факултет, Београд;
5. Божић Драгица, Мунћан Петар, Богданов Наталија (2007): Основна обележја запосленог становништва руралних подручја Србије, Зборник радова Међународног научног скупа Регионални развој и демографски токови Балканских земаља, стр. 423-432; Економски факултет, Универзитет у Нишу;
6. Božić Dragica, Munćan Petar, Bogdanov Natalija (2007 a): *Characteristics of Labour in the Rural Areas of Serbia*, Scientific Papers Faculty of Agriculture XXXIX Partea a II-a, International Symposium *Trends in European Agriculture Development*, pp: 583-590; University of Agricultural Sciences and Veterinar Medicine of the Banat, Timisoara;
7. Цвејић С., Бабовић М., Петровић М., Богданов Н., Вуковић О. (2010): Социјална искљученост у руралним областима Србије, УНДП Београд;
8. Junior R. Davis and Dirk J. Bezemer (2001): *The Development of the Rural Non-Farm Economy in Developing Countries and Transition Economies, Globalisation and Rural Poverty in Transition Economies*, United Nations, New York.

Извори података:

Републички завод за статистику Србије:

- Попис становништва, домаћинства, станова и пољопривредних газдинстава 2002. године;
- Анкета о радној снази за 2010. годину;
- Саопштење: Анкета о радној снази за април 2011. године (претходни резултати);
- Анкета о потрошњи домаћинства за 2009. годину;
- Статистички годишњак Србије 2011.

Студије и анализе:

- Посткризни модел економског раста и развоја Србије 2011-2020: Економски институт, Фонда за развој економске науке, Економски факултет универзитета у Београду, Београд, 2011. (www.ecinst.org.rs);

Др Драгица Божић

- Први национални извештај о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва у Републици Србији за период 2008-2010. године, Влада Републике Србије, 2011;
- Студија о животном стандарду 2002-2007. године, Републички завод за статистику Србије, Светска банка, Београд, 2008.

Примљено: 20.11.2011.

Одобрено: 12.12.2011.

UDC: 631.111.3:331.5(497.11)

EMPLOYMENT OF THE RURAL POPULATION IN SERBIA

Dragica Božić, Ph.D.
Faculty of Agriculture, Belgrade, Serbia

Abstract

Low employment, unfavourable employment structure and high unemployment rates are known to be the major disadvantages of the labour market in the rural regions of Serbia. Employment of the rural population characterises low diversification of the rural economy, namely only 44.5% of those employed were found to be involved in agriculture. Accordingly, of the rural population employed most of them were registered in the processing industry (14.8%), wholesale and retail (10.5%) and civil engineering (4.4%). The high share of the employed rural population in agriculture was followed by its substantially low share in the total household income (6.8%). This points to low profitability in agriculture.

The employed rural population in Serbia was found to be characterized by an unfavourable age and education structure. This was partly due to the demographic and education structure of the household members predominating in the employed rural labour. One of the properties of the employed rural population was the higher informal employment rate, especially of the female population.

Key words: employment, rural population, diversification of the activities, age structure, education structure.

Author's Address:

Dr Dragica Božić
Poljoprivredni fakultet
11080 Beograd – Zemun
Nemanjina 6
Republika Srbija
E-mail: bozdrag@agrif.bg.ac.rs